

PROBLÉMY VZŤAHU BIOLOGICKÉHO A SOCIÁLNEHO V PROCESE URČOVANIA PSYCHICKÝCH VLASTNOSTÍ ČLOVEKA

MATEJ CZAKO, Psychologický ústav Filozofickej fakulty UK, Bratislava

Medzi početné problémy, v ktorých v poslednom desaťročí pozorovať križovanie záujmov viacerých vedných disciplín, ako je filozofia, psychológia, sociológia, biológia, genetika a iné, patrí aj zložitá otázka vzťahu biologického a sociálneho pri determinácii psychických prejavov a správania človeka. Nastolenie a skúmanie tohto problému je odzrkadlením úsilia širokého frontu vedcov priblížiť sa čo najbližšie k odhaleniu podstaty človeka. Dalo by sa povedať, že spoločenskovedná stránka vzťahu prírody a spoločnosti sa tu transformuje do problematiky vzťahu prírodného (biologického) a spoločenského (sociálneho) vo vývoji človeka.

V marxistickej psychológii sa všeobecne prijíma fakt, že človek má svoju telesnú podstatu, no táto jeho podstata nezahrňuje jeho najdôležitejšie a najpodstatnejšie znaky. Práve z uvedeného dôvodu upozorňuje Šorochova (11) na potrebu pokračovať po prvotnej analýze jeho prirodzených organických základov v hľadaní črt, znakov a zákonitostí jeho hlbšej podstaty. Je potrebné dôsledne si uvedomovať, že človek nie je jednoducho iba časťou prírody, živým organizmom, ktorý je vybavený určitou telesnou organizáciou, ale že je vyšším produktom živej prírody, „prírodnou“ podstatou zvláštnej kvality. Túto myšlienku opakovane zdôrazňuje aj Séve (10), keď hovorí, že človek je prírodnou podstatou, ale táto prírodná ľudská podstata je podstata, ktorá závisí od obklopujúcich ju spoločenských vzťahov.

Je nepochybné, že jestvujú základné kvalitatívne rozdiely medzi ľudskou prírodnou podstatou a živočíšnou prírodnou podstatou, ktoré spočívajú v tom, že človek je činná podstata vybavená vedomím, ktorá je schopná na základe svojich plánov a predstáv prírodu pretvárať a nepoužívať ju iba na uspokojovanie svojich základných telesných potrieb. Preto zvykneme zdôrazňovať, že človek nie je iba produktom okolitého prostredia, ale v rozhodujúcej miere aj jeho tvorcom. V tomto procese je prítomnou jednou z najpodstatnejších charakteristík človeka jeho vedomie. Klasici marxizmu-leninizmu neraz upozornili, že vedomie je od samého začiatku produktom spoločenského bytia človeka. Vo vedomí človeka sa odráža jeho objektívne bytie, okolitý svet, formy objektívnej ľudskej činnosti a jeho vzťahy k iným ľuďom.

Protirečivosť a komplikovanosť vzťahu biologického a sociálneho v človeku pomáha prekonávať dialektické chápanie spoločnosti a človeka ako člena tejto spoločnosti. Je však možné zvoliť ešte všeobecnejšiu rovinu a pokúsiť sa analyzovať vzťah medzi biologickým a so-

ciálnym na základe hodnotenia vzťahu medzi jednotlivými formami pohybu hmoty. Ak biologické a sociálne prejavy predstavujú rôzne formy pohybu hmoty, je možné uvažovať o určitej hierarchii, v ktorej sa vyšším javí sociálne, kým jemu bezprostredne predchádzajúce biologické sa chápe ako nižšie. V súlade s dialektickým materializmom vyššie formy pohybu hmoty vznikajú z historického hľadiska neskôr ako nižšie a sú založené vlastne na nich. Vyššie formy zahrňujú v sebe nižšie formy, tieto však nerušia, ale si ich podriaďujú, pretvárajú v sebe. Sociálna forma pohybu hmoty zahrňuje v sebe takto fyzikálne, chemické a biologické formy pohybu hmoty a celý tento komplex v priebehu vývoja spoločnosti existuje a vyvíja sa spolu s ňou. Ak hodnotíme zákonitosti vzájomného vzťahu medzi fyzikálnymi, chemickými a biologickými pohybmi hmoty a pri porovnávaní týchto so vzťahom, ktorý jestvuje medzi biologickými a sociálnymi formami pohybu hmoty, zisťujeme, že tu pôsobí určitá zvláštnosť — medzi týmito formami pohybu hmoty pôsobia ako spájadlá špecifické procesy tzv. psychické javy. Platí tu zákonitosť, že sociálne pôsobí na biologické cez psychické. Vedný odbor psychológia tu potom vystupuje vo funkcii akéhosi prepojenia, mostu, v rámci čoho skúma určité aspekty zákonitostí väzieb medzi biologickým a sociálnym.

V psychológii sa v súlade s názormi antropológov prijíma, že biologická evolúcia človeka, predovšetkým v oblasti vývoja tých mozgových štruktúr, ktoré sprostredkujú odraz objektívnej reality, sa dá považovať za ukončenú. Pokračujúci spoločensko-historický vývoj človeka preto už nedeterminuje, nenavodzuje zmeny biologických vlastností človeka prenášaných mechanizmami dedičnosti z pokolenia na pokolenie. Toto platí ako určitý všeobecný princíp. Nebolo by však správne prehliadať význam a vplyv jestvujúcich a na základe dedičnosti prenášaných mechanizmov, ktoré určujú dynamickú, konštitučnú, typologickú stránku odrazovej činnosti mozgu. Špecifické zvláštnosti ľudskej psychiky sa formujú v priebehu ontogenézy človeka. Leontjev (4) v tejto súvislosti poukázal na dôležitú zákonitosť, podľa ktorej v procese neustálej interakcie človeka s okolitým svetom, v priebehu procesu ovládania a pretvárania javov, ktoré v ňom prebiehajú, pri narábaní s predmetmi, ktoré vytvoril na základe aktívnej praktickej a teoretickej činnosti, pod vplyvom interakcie s ostatnými členmi ľudskej spoločnosti vznikajú zložité funkcie nadobudnuté, dalo by sa povedať, za života človeka, teda počas jeho ontogenézy. Špecifickú kategóriu týchto funkcií tvoria práve psychické procesy. Platí pre ne, že majú v rozhodujúcej miere sociálnu determináciu. V prípade psychických funkcií platí, že sociálna determinácia sa týka všetkých poznávacích procesov, od vnímania až po myslenie, ako aj osobnosti s jej zložkami ako vôľa, temperament, charakter a ďalšie.

Pri hodnotení vzájomnej väzby biologického a sociálneho v štruktúre psychiky človeka vystupujú do popredia viaceré terminologické

a metodologické problémy. Tkačenko (12) v tejto súvislosti upozorňuje, že psychické samo je zahrnuté do širších systémov biologického a sociálneho, preto vystupuje pri určitých podmienkach ako ich atribút. Aj opačne platí, že širšie pojmy biologického a sociálneho nemožno zahrnúť pod pojem „štruktúra psychiky“. Menovaný autor preto konštatuje, že výraz „biologické a sociálne v štruktúre psychiky“ sa javí ako nedostatočne presný a validný. Psychické, ktoré je atribútom biologických a sociálnych foriem pohybu hmoty, je nevyhnutne v príčinnom vzťahu s mnohými mimopsychickými faktormi. Ak však psychika je atribút a nie substancia, potom je nesprávne a nevedecké hovoriť o tzv. psychickej príčinnosti, t. j. o vyvedení kauzálnej podmienenosti psychiky z nej samej. Marxistická psychológia preto oprávnene kritizuje rôzne idealistické koncepcie o tzv. psychickej príčinnosti. Kritika týchto koncepcií pritom vonkoncom nesmeruje k tomu, aby znižovala aktívnu úlohu psychiky pri regulácii životných procesov človeka. Platí, že psychika predstavuje najdôležitejší regulačný nástroj činnosti človeka, napriek tomu nie je prvotným zdrojom správania človeka. Psychické vystupuje pri determinácii správania nie samo o sebe, ale ako element, atribút zložitejšieho systému biologického, ale hlavne sociálneho. Z uvedeného dôvodu je podľa Tkačenka správnejšie používať namiesto výrazu „biologické a sociálne v štruktúre psychiky“ pojmy biopsychické a sociopsychické determinanty ľudského správania. Zdôrazní sa tým to, že tu ide o psychické štruktúry determinované v prevládajúcej miere biologickými alebo sociálnymi faktormi. Upresnenie používania týchto pojmov má aj ďalší význam: zdôrazní sa tým, že tu nejde o vzťah biologického, sociálneho a psychického, ale o vzájomný vzťah rôznych úrovní determinácie samého psychického.

Z hľadiska hodnotenia vzájomného vzťahu biopsychickej a sociopsychickej determinácie ľudského správania sú mimoriadne významné práce Vygotského (13), ktorý zhodnotil a na širokom kontexte vysvetlil, ako sa mení vzťah vrodeneho a získaného, biologického a sociálneho v priebehu ontogenézy psychiky človeka. Základným vektorom týchto zmien je stále narastajúci význam získavania skúseností, učenia v organizácii správania dieťaťa. Získavanie skúseností, učenie sa považuje za produkt osvojovania si spoločenských hodnôt — činností, motívov, poznatkov. Na tomto procese jednoznačne vidieť, že učenie, osvojovanie si skúseností je u človeka v rozhodujúcej miere javom sociálnym. Podľa Vygotského je dieťa od samého začiatku sociálnou bytosťou a nie socializujúcim sa biologickým individuom. Pritom sa neprehliada ani dôležitosť funkcií nižšie ležiacich štruktúr pre zabezpečenie podmienok tzv. dominovania vyšších psychických funkcií. Pod pojmom dominovanie sa tu chápe relatívne prevládnutie určitého druhu determinánt pri súčasnom fungovaní iných. Jedna z úrovní môže dominovať iba za toho predpokladu, že je zabezpečený vzájomný vzťah s ostatnými úrovňami. Dominovanie je preto vždy interakcia, spolupôsobenie.

Významný sovietsky neuropsychológ Lurija [5] uvádza, že ak chceme deterministicky prísť k vyšším formám psychickej činnosti, je nevyhnutné prestať s pokusmi odvodzovať tieto zákonitosti bezprostredne z dynamiky fyziologických procesov, ale naopak, je potrebné pokúsiť sa dať fyziologické zistenia do širšieho rámca biologického prístupu k organizmu a k jeho interakciám s okolitým životným prostredím. To je prvý krok. K tomu, aby sme mohli stavať vedecké základy pre preskúmanie a pochopenie vyšších foriem vedomej psychickej činnosti človeka, je nevyhnutné vyjsť za hranice rámca organizmu a zamerať dominantu našej pozornosti na miesto a funkcie človeka v zložitom svete objektívnych foriem jeho spoločenského života. Človek sa rodí do podmienok sveta predmetov a javov vytvorených predchádzajúcou spoločenskou históriou. Používa stále dokonalejšie nástroje a prostriedky vytvorené v priebehu tejto histórie. Disponuje jazykom, pomocou ktorého nielenže si osvojuje všeludské skúsenosti, ale spája sa aj s inými ľuďmi, odovzdávajúc si navzájom skúsenosti minulých pokolení. Nastáva proces, v ktorom inventár prírodných, biologických foriem správania (inštinkty, nepodmienené a podmienené reflexy a iné), ktorými sa ohraničuje správanie zvierata, sa začína zásadným spôsobom prebudovávať a nadobúda kvalitatívne nové formy. Človek na rozdiel od zvierata nie je nútený jestvovať tak, aby vo svojom správaní vychádzal len z biologických motívov. Potreby a motívy človeka dostávajú charakteristiky formované spoločnosťou, čím sa vytvára systém, v ktorom prírodné, biologické motívy jestvujú iba v určitom podriadenom, zviazanom stave. Do organizácie ľudského správania, do ľudskej činnosti vstupuje uplatňovanie nástrojov a znakov, kvalitatívne nových spôsobov a prostriedkov, čím pôvodne bezprostredný, priamy charakter správania sa, typický pre zvierata, sa stáva zložitejším, sprostredkovaným. Do systému psychickej činnosti človeka vstupuje nová kategória „prostriedkov“ a „spôsobov“ organizácie správania, ktorá sa u zvierat už nevyskytuje. Navyše u človeka táto nová kategória vstupuje do regulácie všetkých úrovní psychickej činnosti. Dá sa povedať, že psychický život človeka nadobúda novú formu organizácie — sociálno historickú vzhľadom na svoj pôvod, sprostredkovanú vzhľadom na svoju štruktúru a vedomú, tvorivú vzhľadom na svoje spôsoby a funkcie. Tento kvalitatívne nový stupeň organizácie nie je možné odvodiť len ako výsledok biologickej evolúcie, ale je to v rozhodujúcej miere aj produkt spoločensko-historickej transformácie biologických zákonitostí a procesov. Je pritom nepochybné, že biologický základ napr. vyšších nervových procesov sa udržiava aj v týchto zložitých formách psychickej činnosti človeka, je však začlenený do kvalitatívne novej štruktúry. V tomto zmysle platí, že psychické procesy, ktoré si uchovávajú základné biologické zákonitosti a funkcie, tým, že sa začleňujú do vyššej, z hľadiska svojho vzniku spoločenskej organizácie, nadobúdajú novú kvalitu a stávajú sa tým, čo Leontjev nazval novými funkčnými orgánmi človeka.

Vznik vyšších psychických procesov je možno ilustratívne sledovať napr. v priebehu ontogenézy dieťaťa. Tento vývin jasne ukazuje, že rozhodujúce zdroje vyššej psychickej činnosti nemožno hľadať vo vnútri organizmu, ale mimo neho, predovšetkým v interakcii indivíduí a že funkcia, ktorá bola predtým rozdelená medzi dvoma ľuďmi, počas tohto procesu stráca svoj interpsychologický charakter a stáva sa novou — intrapsychologickou formou organizácie psychickej činnosti jediného človeka. Už sme naznačili principiálnu nemožnosť pochopiť vyššie formy psychickej činnosti iba na základe evolúcie mozgu, alebo ako sa zvykne hovoriť — preniknutím do hĺbok psychiky. Už taký relatívne jednoduchý akt, ako je úmyselné zdvihnutie ruky, pokladali viacerí nemarxistickí vedci za neprístupný objektívnemu vedeckému poznaniu. Práve na základe takýchto ťažkostí sa pokúšali napr. voluntaristi dokázať prvotnosť vôľového aktu, ktorý podľa nich nemá objektívnu vonkajšiu príčinu, ale je vysvetliteľný iba vplyvom slobodného ducha na telesné procesy. Túto domnelú nemožnosť objektívne deterministicky postupovať využili aj dualisti k tomu, aby ohrančili možnosti objektívneho poznania. To, že ani riešenie tohto relatívne jednoduchého javu nie je možné bezprostredne na základe poznania evolúcie a zákonitostí biologických procesov, viedlo napr. aj takého veľkého vedca, ako bol Scherington, k vysloveniu tézy o nevyhnutnom vplyve duše na telo.

Marxistická psychológia dokázala, že už k riešeniu takého jednoduchého problému, ako je úmyselné zdvihnutie ruky, je nevyhnutné vyjsť za hranice organizmu a hľadať ho v rámci hraníc prírodovedných a spoločenskovedných disciplín. Tento postup je možné ilustrovať na základe heslovitého opisu vývinu uvedeného aktu v priebehu ontogenézy dieťaťa. Novorodenec disponuje už od prvých dní svojho života systémom základných orientačných reflexov, ktoré upriamujú jeho pozornosť k biologicky dôležitým, novým alebo silným podnetom. Do tohto procesu sa ale veľmi skoro začínajú včleňovať vplyvy, ktoré sú výsledkom jeho spolužitia s inými dospelými ľuďmi. V tomto procese má rozhodujúci význam postupujúci rečový vývin, ktorý čoraz významnejšie spolupôsobí pri vytváraní úmyselných pohybov. Spočiatku sa tento proces podnecuje napr. matkou, ktorá pomenováva predmety v okolí dieťaťa. V ďalšej etape s postupujúcim rečovým vývinom už vie predmety samo pomenovávať, vštepovať si ich obrazy do pamäti a nakoniec vedome a úmyselne nimi manipulovať. To je kľúč k pochopeniu determinácie úmyselného pohybu. Ten istý akt rozdelený predtým medzi dvomi ľuďmi (matka—dieťa) sa začína stimulovať vlastnou rečou dieťaťa a postupne sa stáva organickou súčasťou jeho vlastnej činnosti. Proces sociálnej genézy zložitých psychologických javov je preto možné v plnej miere považovať za cestu k vedeckému deterministickému objasneniu tých javov, ktoré sa nesprávne považovali za neprístupné vedeckému poznaniu.

Hodnotenie vzťahu biologického a sociálneho u človeka priblížime

podľa Pardela (8) k najaktuálnejším problémom súčasnej psychológie tým, že na problém sa budeme dívať cez psychologickú reguláciu správania, cez hodnotenie biologického a sociálneho v genéze ľudskej motivácie. V tejto súvislosti je nevyhnutné poukázať na to, že problém zdrojov ľudskej motivácie je miestom ostrých konfliktov medzi koncepciami západných psychológov a marxistickou psychológiou. Pre nedostatok priestoru sa tu nebude možné zapodievať podrobnejšou kritikou koncepcií napr. Dunlopa, Guilforda, Freuda a iných. Z hľadiska analyzovanej témy, ako na to poukázal Asejev (1), je potrebné upozorniť na to, že pre väčšinu týchto koncepcií je typické presunutie ťažiska zdrojov ľudskej motivácie do oblasti zdrojov životnej aktivity vo všeobecnosti. Je nepochybné, že v biologickom pláne sú zdrojom bazálnej životnej aktivity metabolické procesy. Nakoľko tieto procesy predstavujú aj materiálny základ psychických procesov, mohli by sa v konečnom dôsledku považovať i za prvotný zdroj samej psychickej činnosti. Avšak už Engels upozornil svojho času na to, že redukovanie myslenia na sled biochemických procesov ešte nedáva prostriedok na odhalenie kvalitatívnej špecifickosti myslenia. Preto ani presun špecificky psychologického problému zdrojov ľudskej motivácie na širší základ zdrojov biologickej aktivity živého organizmu nepredstavuje riešenie, skôr naopak, postupne spôsobuje rad neriešiteľných ťažkostí. Preto podľa Asejeva treba hľadať principiálne nové postupy pre objasnenie takých špecificky ľudských potrieb, ako sú intelektuálne, estetické, tvorivé a pod. Jestvuje pomerne rozšírený názor, že pohnútky je možné rozdeliť na tzv. prvotné a druhotné, pričom druhotné, ktoré je možné považovať za „inštrumentálne“ vo vzťahu k prvotným, vznikali len ako dôsledok uspokojovania prvotných pohnútok a len neskôr nadobudli samostatný charakter. Takéto chápanie je však v zásade nesprávne. Je pravda, že vznik špecificky ľudských schopností a s nimi súvisiacich potrieb malo za následok neobyčajne univerzálne a presné prispôsobenie sa človeka k svojej činnosti. Dôkladná analýza však môže presvedčivo dokázať, že ani vo fylogenéze, ani v ontogenéze nevystupovali intelektuálne a iné schopnosti a s nimi súvisiace potreby bezprostredne alebo sprostredkovane ako dôsledok uspokojovania biologických potrieb. Zmena v spôsobe života, vznik vzpriamenej chôdze, oslobodenie rúk a začiatky pracovnej činnosti, to všetko sú faktory, ktoré podmieňovali biologickú evolúciu mozgu a stimulovali premenu opice na človeka, disponujúceho postupne principiálne úplne novými funkcionálnymi zvláštnosťami a možnosťami. Tieto treba hľadať pri vzniku špecificky ľudských potrieb vyššieho rádu, ako aj špecificky ľudského pretvorenia biologických potrieb, kvalitatívne odlišných od tých, ktoré pozorujeme u zvierat a ktoré majú preto aj principiálne nové zdroje motivácie.

Objavenie sa nových funkčných možností v genéze človeka predstavuje nástroj pre realizáciu životných procesov na novej úrovni. Ich

súčasť tvoria aj biologické potreby, ale len ako časť celého systému životných procesov. Tieto nové funkčné možnosti sa stali základom uspokojovania teraz už nie tých istých biologických potrieb, ale z hľadiska zloženia, významu a motivačnej organizácie úplne iných, špecificky ľudských. Tieto vyššie duševné prejavy človeka sa javia a javili sa takými od začiatku tak vo fylogenéze, ako aj v ontogenéze nielen ako nástroj uspokojovania vonkajších potrieb, ale aj ako „cieľ“, samostatná pohnútko, nadobúdajúca vedúce postavenie v motivačnej štruktúre človeka. Základnými determinantmi formovania psychiky dieťaťa sú jednak biogenetické predpoklady morfológického a funkčného rozvoja mozgu, ktoré ležia v základe rozvoja špecificky ľudských foriem správania, jednak faktor bezprostredného psychologického a sociálneho kontaktu dieťaťa s dospelým, ktorý tvorí nevyhnutnú podmienku pre celkový vývin a určuje spôsob realizácie biogenetických predpokladov. Nie náhodou zdôrazňujú viacerí autori, že je možné vyčleniť samostatnú potrebu dieťaťa „mať zážitky“, ktorá predstavuje počiatok formovania radu vyšších, špecificky ľudských potrieb. U detí sa už v pomerne ranom veku formuje celý komplex potrieb funkčného charakteru (potreba spolčovania, potreba činnosti manipulačného a hravého typu, už spomínaná potreba mať zážitky), ktoré sa postupne vyvíjajú a nadobúdajú formu samostatných potrieb fyzickej, intelektuálnej, emocionálnej, sociálnej a tvorivej činnosti. Principiálne nové funkčné možnosti, ako je myslenie, ktoré majú špecificky ľudský charakter, slúžia potom na zabezpečovanie tých potrieb, ktoré sa javia v danom momente ľudského života ako najaktuálnejšie. V nepriaznivých podmienkach prvotnopospolnej spoločnosti sa tieto možnosti a schopnosti zameriavali v prevažnej miere na uspokojovanie základných, životne dôležitých potrieb, predovšetkým na získavanie potravy. U človeka žijúceho v uvedenej spoločnosti uspokojovanie tzv. vyšších potrieb ešte nemohlo vystupovať ako relatívne samostatná kategória správania, pretože zaistovanie základných životných potrieb narážalo na mnohé ťažkosti a zaplňalo prakticky všetok čas človeka. Ale aj v tomto období, keď nastalo postupné zlepšovanie životných podmienok, navodilo to okamžitú realizáciu potencionálnych skrytých foriem vyšších potrieb v aktuálne, ktoré začali vystupovať ako samostatná kategória v ľudskej činnosti.

Už viac ráz bolo uvedené, že uspokojovanie základných biologických potrieb je objektívne absolútne nevyhnutné aj pre človeka, aby vôbec mohol jestvovať ako živá bytosť. Rovnako však platí, že pre vyvíjajúce sa dieťa je rovnako nevyhnutné uspokojovanie radu špecifických funkčných potrieb tvoriacich základ jeho duchovných, predovšetkých však sociálnych potrieb, bez ktorých nie je možné formovanie dieťaťa na ľudskú bytosť. Nepoznáme ešte všetky dôsledky prípadného pozbavenia dieťaťa ľudského prostredia. Môžeme ale považovať za dokázané, že hlavne v počiatočných fázach ontogenézy stačí výraznejšie obmedzenie uspokojovania potreby dieťaťa mať kontakt s dospelým človekom (napr.

kontakt emocionálny, rečový a pod.) k tomu, aby sa značne spomalil jeho psychický vývin a v prípade závažnejších obmedzení môže dôjsť aj k ireverzibilným vývinovým poškodeniam. Pritom z rovnakých príčin je možné predpokladať, že ľudské dieťa sa nemôže stať „rozumným zvieratom“, musí sa stať človekom, alebo musí zahynúť. Potenciál morfológického a funkčného vývinu mozgu zahŕňa iba ľudské mechanizmy a predpokladá iba špecifické ľudské podmienky aktualizácie a realizácie tohto potenciálu.

Je potrebné tiež upozorniť na to, že vzhľadom na často rozoberanú a diskutovanú otázku prvotnosti a druhotnosti biologických a vyšších duchovných potrieb je možné uvažovať o dvoch odlišných aspektoch — je to jednak aspekt časovej následnosti ich formovania v priebehu fylogenézy a ontogenézy, jednak aspekt ich štruktúrne funkčného vzájomného vzťahu. V rámci prvého aspektu sú biologické potreby skutočne prvotné, duchovné sa definitívne formujú až o niečo neskôr. V druhom aspekte je to ale skôr naopak. Vyššie potreby, špecificky charakteristické pre človeka, po prvýkrát v histórii začínajú plniť rozhodujúcu zmyslotvornú funkciu ľudského vedomia, kvalitatívne novým spôsobom vstupujú do regulácie správania. To, že nadobúdajú riadiaci vplyv aj nad biologickými potrebami, je možné ilustrovať možnosťou, kedy človek dokáže obetovať svoje biologické potreby, v krajnom prípade aj svoj život v záujme vyšších ideálov, či potrieb, ktoré sa stávajú novým obsahom zmyslu jeho života. Niektorí autori v tejto súvislosti poukazujú na fakt, že u človeka v porovnaní so zvieratom je výrazne nižšia miera vrozených foriem správania, zdanlivo akoby úplne chýbali, z čoho odvodzujú záver o znižujúcej sa úlohe vnútorných biologických determinantov a o následnom ohromnom narastaní úlohy vonkajších, menovite sociálnych determinantov. Tieto názory, ktoré v podstate hovoria o prevládnutí vonkajšieho nad vnútorným, sú však príliš mechanistické. Nedôsledne totiž hodnotia fakt, že narastanie významu vonkajších, menovite sociálnych foriem determinácie správania človeka sa stalo možným iba vďaka príslušnému prehĺbeniu zložitosti, zdokonaleniu a rozšíreniu vnútorných deterministických vplyvov psychických procesov. To, že dieťa sa rodí na rozdiel od zvierat bez hotových foriem správania, vôbec neznamená, že sa rodí s funkčne chudobnou, čistou či nedokonalou psychikou a že všetko je nútené získať prostredníctvom pôsobenia vonkajších vplyvov. Naopak, dieťa sa rodí s funkčne mimoriadne zložitou a v tejto zložitosti iba postupne sa vyvíjajúcou psychikou, ktorá mu v konečnom dôsledku zabezpečuje dokonalú interakciu so svetom, v ktorom sa nachádza a umožňuje mu čerpať z neho omnoho viac, ako to dokáže hociktoré zviera. Obmedzenosť psychiky zvierat je daná genetickou ohraničenosťou vnútorných faktorov determinácie a súčasne aj tomu zodpovedajúcim zúžením sféry vonkajšej determinácie správania, vývinu a funkčných možností. Bohatstvo ľudskej psychiky, ľudskej motivácie, potrieb je teda v konečnom dôsledku založené na bohatosti

a zložitosti vnútorných funkčných potenciálov vývinu a funkčných možností, rovnako však aj na sfére vonkajších väzieb na činnosť a to tak v procese, ako aj po dosiahnutí zrelej úrovne regulácie správania.

LITERATÚRA

1. ASEJEV, V. G.: O roli biologických потребностей в генезисе человеческой мотивации. In: Sootnošenie biologického i sociálneho v človeke. (Materijaly k simpoziumu.) Moskva 1975.
2. ENGELS, F.: Dialektika přírody. Svoboda, Praha 1950.
3. Filosofskaja borba idej v sovremennom jestestvovanii. Nauka, Moskva 1977.
4. LEONTJEV, A. N.: Problémy psychického vývoja. SPN, Praha 1966.
5. LURIJA, A. R.: Psychologija v sisteme jestestvoznaniya i obščestvennyh nauk. In: Sootnošenie biologického i sociálneho v človeke. (Materijaly k simpoziumu.) Moskva 1975.
6. LYSENKO, A. P.: Priroda i obščestvo. BGU im. V. I. Lenina, Minsk 1976.
7. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy v 2 zväzkoch. Bratislava 1952.
8. PARDEL, T.: Motivácia ľudskej činnosti a správania. SPN, Bratislava 1977.
9. ŘÍHA, J.: Člověk a prostředí. Dom techniky ČVTS, Praha 1972.
10. SÉVE, L.: Marxismus a teorie osobnosti. Svoboda, Praha 1976.
11. ŠOROCHOVA, E. V.: O jestestvennoj prirode i sociálnoy suščnosti. In: Sootnošenie biologického i sociálneho v človeke. (Materijaly k simpoziumu.) Moskva 1975.
12. TKAČENKO, A. N.: Metodologičeskije voprosy vzaimosvjazi biopsichičeskogo i sociopsichičeskogo urovnej determinacii povedenija čeloveka. In: Sootnošenie biologického i sociálneho v človeke. (Materijaly k simpoziumu.) Moskva 1975.
13. VYGOTSKIJ, L. S.: Razvitiye vyšših psichičeskich funkcij. Moskva 1960.